

İSLÂM TÂRİHİ
ÜZERİNDE
ARAŞTIRMA YAPACAK
OLANLAR İÇİN,
İLK KAYNAK
KUR'ÂN-I KERİM'DİR.
KUR'ÂN-I KERİM'İ
OKUMADAN,
KUR'ÂN-I KERİM
TÂRİHİNİ İNCELEMEDEN;

RASÛLULLAH (S.A.S.)'İN
ÇEŞİTLİ OLAYLARA
KARŞI OLAN TUTUMUNU,
BÂZİ KONULARDA
HÜKÛM KOYMASINI,
EMİR VE
NEHİYLERİNİN
İNCELİĞİNİ,
MÂNÂSINI ANLAMAK
İMKÂNSIZDIR.

İSLÂM TARİHİNE GİRİŞ

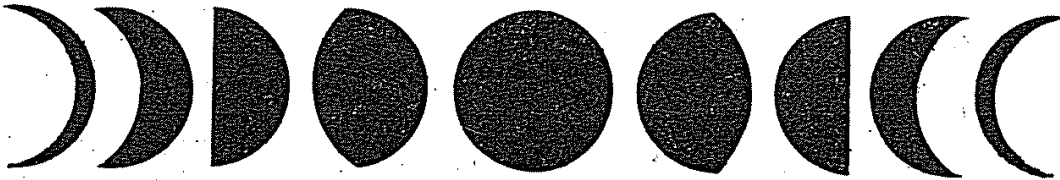
Dr. İhsan Süreyya SIRMA

İslâm Târîhi tedrisine başla-
madan evvel kısa da olsa, umû-
mî olarak târih ilminden bahset-
mek lâzımdır. Gâyemiz umûmî
târîhi bir çerçeve içine yerleştir-
dikten sonra bu çerçeve içinde,
İslâm Târîhi'nin yerini göster-
mektir.

Târîh ilminin çok uzun bir
târîhi vardır. İlkel insanlar, za-
man birimlerine sâhip değillerdi.
Fakat bu zaman biriminin yok-
luğu, daha sonraki kavimlerde

azalmış ve evvelkilere nisbeten,
daha medenî olan kavimler "ay"
dediğimiz, zaman birimini fead
etmişlerdir.

Bilindiği gibi "ay", yâni gök-
teki ,kamer", otuz günlük bir
zaman zarfında, çeşitli şekillere
girer ve otuzuncu günün bitimin-
de, aynı şey tekrar eder. Ay, ilk
günlerde hilâl dediğimiz şekilde
göründükten sonra, yavaş yavaş
şekil değiştirerek, otuz gün son-
ra yine hilâl şeklini alır.

DİYANET
DERGİSİ
CİLT: XVI
SAYI: 4

TEMMUZ
AĞUSTOS
1977

İşte ilk insanlar, ayın bu şekillerine bakarak işlerini ayarladılar. Ve "ay" sanki onlar için bir rehber olurdu.

Kaynaklarda geçtiğine göre, bu "ay" takvimi ilk önce Bâbililerde kullanılmıştır¹.

Sâmi dillerinde

ورخ

"varah" kelimesi geçmektedir ki, târih kelimesi, muhtemelen bu kökten gelmektedir².

İbrânicedeki

يارخ

"yareh" kelimesi de "ay, kamer" mânâsındır³. Netice olarak, ayın tesbiti, 30 günlük bir zaman içinde meydana gelen olayların tesbiti oluyor.

"Târih" kelimesinin, Farsça'daki "mahruz" kelimesinden alındığını söyleyen târihçiler varsa da, bu kanâat itibar görmemiştir⁴. Vâkıa, "mahruz" kelimesi, kaynaklarda ay tesbiti söz konusu olunca geçmektedir.

Bu durumda "târih" kelimesinin, İbrânicedeki

يارخ

"yareh" kelimesinden gelmesi, daha büyük bir ihtimâl dâhilindedir. Bu kelime, daha sonraları, Arapçada "te'rih" şeklini almıştır ki, gökte şekil değiştiren ayla, vakit tahdîd ve tesbiti demektir.

Zaman birimi olarak "ay" mefhumu bulunduktan sonra, in-

sanlar, kendi aralarında geçen fevkalâde hâdiseleri bu birimle anlattılar. Meselâ: "Ay, dolunay iken falan yerde zelzele oldu" gibi. Bu şekilde başlayıp, daha sonraları inkişaf eden bu takvime kamerî takvim dendi. Daha sonraki devirlerde "şemsi" yâni güneşe göre ayarlanan takvim bulundu. Ve müteakiben, takvim çeşitleri çoğaldı.

İslâmiyetin doğduğu senelerde, Mekke'deki Araplar, şemsi ayları kamerî aylara göre ayarlamak, bâzı ayları ileri, bâzı ayları geri bırakmak sûretiyle takvimde değişiklikler yapıyorlardı, ki buna "nesi", ve bu işi yapana da "nâsi" deniyordu⁵. Bu nesi işlemi, Kur'an-ı Kerim'in şu âyeti ile yasaklanmıştır:

"(Haram ayları) geciktirmek ancak küfürde bir artış (sebebi) dir."⁶

İslâmiyetin, bu "nesi" işlemini yasaklamadaki hikmeti büyüktür. Bilindiği gibi kamerî takvim, her sene on gün ileri alınmakta ve böylece, Ramazan ayı da her sene aynı aylara ve mevsimlere düşmemektedir. Şâyet "nesi" hareketi yasaklanmamış olsaydı, her sene Ramazan ayı aynı mevsime denk gelecek ve meselâ Suûdi Arabistan'da kışa tesadüf eden Ramazan, Güney Amerika'da yaza tesadüf edecekti. Bunun da şu sakıncası oluyordu: Suûdi Arabistan'daki müslümanlar, kışın kısa günlerinde oruç tutarken, Güney Amerika'

(1) M. Hamidullah, İslâm Tarihi Dersleri, Terc. Ruhi Özcan, Erzurum, 1976, s. 4.

(2) İslâm Ansiklopedisi, 11/777.

(3) Aynı eser aynı yer.

(4) Aynı es. aynı yer; M. Hamidullah, age. s. 3.

(5) Bu hususta daha fazla malûmat için bak, İsl. Ans. "nesi" mad. s. 201; M. Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş Terc. İ. Süreyya Sırma, Erzurum, 1975, s. 28-29.

(6) Kur'an-ı Kerim, Tevbe sûresi: 37.

T A R İ H

daki müslümanlar da yazın uzun günlerinde oruç tutacaklardı. Halbuki, nesî yasaklanınca, bütün müslümanlar hem yaz ve hem de kısa tesadüf eden Ramazanlarda oruç tutacaklardır.

Kamerî takvimin târihçesi böyle bilindiği halde, haftanın yedi gününün ne zaman bulunduğu ve kullanıldığına dair hiçbir malûmata sâhip değiliz. Bâzı Avrupalı müstesrikler, bunu Yahûdi menselere dayandırıyor da, herhangi bir kaynağa dayanmamaktadırlar. Müstesrik M. Plessmer bu husustaki kanâatini şöyle söylemektedir: "Böyle olmakla beraber, yedi günlük haftanın Araplar tarafından icad edildiği kabûl edilemez, buna mukabil, bu yedi günlük haftanın (hafta sisteminin) Bâbilliler veya eskiden beri yedi günlük haftanın mevcut olduğu yahûdi kültür dairelerinden alınmış olduğuna delâlet eden bir hayli husus bulunmaktadır."7 dedikten sonra, buna dair hiçbir kaynak verememekte ve sırf Araplara mal etmemek için bu cümleyi kullanmaktadır.

Çeşitli dünya kavimleri tarafından, bu zaman birimleri öğrenildikten sonra, bu kavimler, geçmişlerini öğrenme, yâdetme ihtiyacını duydular ve dilden dile gelen destanları daha sonra yazı ile tesbit ederek, iptidâî târih kitaplarını ortaya koydular. Bu gibi târih kaynaklarının en eskileri, krallar tarafından kayalar üzerine yazdırılan kitâbelerdir. Bu târihî kitâbeler, bugün, dünyanın çeşitli müzelerinde saklanmakta ve bunlar sâyesinde insanoğlu az da olsa kendi geçmişi hakkında bir fikir sâhibi olmaktadır.

Târih için çok çeşitli târifler yapılmıştır. Meselâ İbn Haldûn, târihi şöyle tarif etmektedir:

"Târih, gelip geçen kavimlerin, hal ve ahlâklarını, Allah elçilerinin kılık, hal ve hareketlerini, hükümdarların ve idare ettikleri devletlerin durumunu ve takip etmiş oldukları siyâseti öğretir."8

Fransız Valéry de târihin târifini şöyle yapıyor:

"Târih, bir daha tekerrür etmeyen şeylerin ilmidir."9

Yukarıdaki târifleri biraz kısaltacak olursak, şöyle bir târifle yetinebiliriz. "Yetinebiliriz" diyorum, zîrâ târihin her safhası bir tarife muhtaçtır. Binâenaleyh, biz, mücmel bir târif vereceğiz ki, bunun birçok dalları olmalı ve "târih" bu kısa tarife sığdırılmamalı: "Târih, insanoğlunun yaratılışından bugüne kadar geçirmiş olduğu çeşitli merhaleleri inceleyen, insanoğlunun zaman içindeki terakki ve fonksiyonunu tesbite yarayan ilimdir." Bu ilimle uğraşanlara da "târihçi" denir.

Târihçi, târihteki herhangi bir olayı inceleyip; araştırırken, birçok güçlüğü karşı karşıyadır ve maâlesef târihçinin objektif olması çoğu kez söz konusu bile değildir. Bunu somut bir misalle izah etmeye çalışalım:

Bilinliği gibi, 1974 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs savaşı oldu. Farzedelim ki, iki asır sonra, dört târihçi bu olayı incelesin. Bu dört târihçiden biri Türk, biri Yunan, biri Arap ve bir diğeri de Fransız ol-

(7) İslâm Ans., s. 11/778.

(8) Mukaddime M. Eğ. Bak. Terc. s. 18.

(9) Petit Robert Lügatı "Histoire" maddesi, s. 843.

sun. Şüphesiz bu târihçilerin kullanacakları resmî evrak, arşiv malzemeleri ve târih kitapları ayrı ayrı olacaktır. Türk târihçisi evveleminde, Türk kaynaklarından istifade edecek ve Türk tezini savunur duruma düşecektir. Yunanlı târihçinin araştırması bunun tamamen aksi olacaktır. Hele Fransız veya Arap târihçinin bu konuda varacakları netice, çok daha başka olacaktır.

İşte bu karışıklıklar yüzündendir ki, târihî olayların gerçek yüzünü tesbit edip ortaya koymak hakikaten güçtür.

Saltanat kavgaları, ihtilâller, harpler için de aynı şeyler söylenebilir. Geçmişteki bir ihtilâli metheden kaynaklara rastladığımız gibi, zemmeden kaynaklara da rastlıyoruz.

Bundan dolayıdır ki, târihçi, mümkün olan en iyi neticeye varması için, iyi bir usûle sâhip olması lâzımdır. Metodu olmayan târihçilerin eserleri, bir romandan farksız olur ve ilmi değeri olmadığı için kaynak olamazlar¹⁰.

İşte büyük İslâm târihçisi İbn Haldun, târihçilerin bu gibi hatalara düşmemeleri için şu tenbihatta bulunuyor:

“Bundan dolayı bu ilimle meşgul olan, sosyal kaide ve kanunları, varlığın tabiatlarını ve kavimlerin, ülke ve asırların hallerini, akîde, din ve mezheplerin ve diğer hallerin değişmekte olduğunu ve bu hallerin, değişmelerin tesirlerini bilmeye, bunların geçmişteki hal ve durumları ile, hal-i hazırdaki durum ve halleri arasındaki başlıklarını ve birbirine uygun olan ve olmayan cihetlerini anlamaya, hal ve hâdiseler-

lerin birbirine uymasının ve benzeyişlerinin ve başlıklarının sebep ve illetlerini incelemeğe, devletlerin millet ve dinlerin usûl ve kâidelerini ve zuhurlarının başlangıç hallerini ve meydana çıkmalarının sebeplerini ve değişmelerini icâbettiren âmilleri, bu devletleri idâre edenlerin hallerini ve haberlerini bilmeye muhtaçtır. Bu incelemeler sâyesinde târihçi, hâdis olan her hâdisenin sebeplerini ve her haberin asıl ve mâhiyetini anlar, naklettiği haberleri, elindeki ölçü ve usullerle karşılaştırır, bu kanuna uygun ve bu kâide ve kanunlara göre cereyan etmiş ise, haber doğru sayılır, yoksa uydurma telâkki olunarak bir tarafa atılır.”¹¹

İbn Haldûn’un yukarıda tavsif ettiği ölçüde târihçi bulmak hakikaten güçtür veya hiç olmazsa sayıları çok azdır. İbn Haldûn’un bu kadar ağır şartlar ortaya atmasının sebebi, onun “uluorta” kitap yazanlara karşı olan kızgınlığından ileri gelmektedir. İbn Haldûn, bu kızgınlığını şöyle ifade ediyor:

“Târihçiler, Allâh’ın Kitâbını tefsir edenler ve rivâyet üstadları, naklettikleri haber ve rivâyetlerin doğru veya zayıf olduğunu, incelemeyen, yalnız nakil ve rivâyete güvenerek aktardıkları, kanun, usûl ve benzerleriyle karşılaştırmadıkları, hikmet ve felsefe bakımından incelemedikleri ve varlık (kâinat)’ın tabiat ve kanunlarına göre ölçmedikleri, naklettikleri haberler üzerinde dikkatle düşünerek, haber verilen hâdis ve olayların vukunun mümkün olup olmadığına inanarak nakletmedikleri için, çok yanılmışlar ve doğru yoldan

(10) Tarihte usûl için bak. Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, İstanbul, 1969.

(11) Mukaddime, s. 65-66.

saparak vehim ve hata çöllerinde yollarını kaybetmişlerdir. Bilhassa mal, para ve askerlerin hesabında ve sayısını hikâye ettiklerinde akla uymayan pek çok sözler sarfetmişlerdir ki, bunları akıl, tabiat, kanun ve kaidelerine göre incelemek zarûreti vardır. Bu şekilde incelediğimiz vakt, bu sözlerin yalan olduğu görülür.”¹²

Beşer târihinin başlangıcı hakkındaki bu çok kısa girişten sonra, esas konumuz olan İslâm Târihine geçelim.

İSLÂM TARİHİ NE ZAMAN BAŞLAR?

İslâm Târihi, Cenâb-ı Hak'ın, Hz. Âdem'i yaratması ile başlar. İslâm kanâatine göre, Hz. Âdem hem ilk insan ve hem de ilk peygamberdir. Hz. Âdem'e va'zedilen din de İslâm Dînidir. Dolayısıyla Hz. Âdem müslümandır ve müslüman olduğu için müslümanların târihi olan İslâm Târihi de onunla başlar ve ondan sonra gelen bütün peygamberleri içine alır. Hz. Âdem'le başlayan bu şümüllü târih, kıyâmet kopuncaya kadar devam eder¹³.

Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra, onu kendine halife tâyin ederek, onun şahsında insanı şerefliendirdi ve bütün diğer yaratıklardan üstün kıldı. Kur'an-ı Kerim, bu hâdiseyi bize şöyle naklediyor:

أَتَاَعَزَّضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿١٤﴾

“Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler. İnsan(a gelince: o, tuttu) bunu sırtına yükledi. Çünkü o, nefesine çok zulümkâr, çok câhildir.”¹⁴

Âyet-i Kerimeden de anlaşıldığı gibi, bizzat insan, yâni Hz. Âdem, Cenâb-ı Hak'ın halifesi olmayı kabûl etmiş ve mes'uliyeti yüklenmiştir. İşte İslâm Târihi, Hz. Âdem'in bu mes'uliyeti yüklenmesi ile başlar.

Allâh'ın, insana verdiği bu şeref o kadar büyük bir ehemmiyeti hâiz idi ki, melekler bile insanın Allâh'a halife seçilmesine üzülmüş ve âdetâ insanı kıskanarak, Allâh'a şöyle niyazda bulunup, üzüntülerini ifade etmişlerdir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ
خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا
وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ
لَكَ قَالَتْ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٥﴾

“Hani Rabbin meleklerle: Muhakkak Ben yeryüzünde (Benim emirlerimi tebliğ ve infâza memur) bir halife (bir insan, Âdem) yaratacağım, demişti. (Melekler) de: Biz Seni hamdinle tesbih ve Seni takdis (ayıplardan, eş koşmaktan, eksiklik-

(12) Mukaddime, s. 19.

(13) Muhammed Hamidullah, İslâm Tarihi Dersleri, s. 1.

(14) Kur'an-ı Kerim, Ahzab sûresi: 72.

lerden tenzih) edip dururken, (yerde) orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın, demişlerdi. Allah (da): Sizin bilemiyeceğinizi her halde Ben bilirim, demişti.”¹⁵

Cenâb-ı Hakk'ın bu büyük lütfuna mazhar olan insan, bu şerefli mes'uliyeti yüklendiğine söz verdirmiş ve buna şahâdet ettirmiştir. O da kabûl edip, itiraf ve şahâdette bulunmuştur. Şöyle ki:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا

“Hani Rabbin Âdem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahid tutmuş; Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti). Onlar da: Evet, (Rabbimizsin), şahid olduk, demişlerdi.”¹⁶

İSLÂM TARİHİNİN KAYNAKLARI

1) KUR'ÂN-I KERİM

Kur'ân-ı Kerim'den evvel, yukarıda bahsi geçen mevzular da, bize bilgi verecek bir kaynağa rastlamıyoruz. Gerçi, bugün elimizde “Kitâb-ı Mukaddes” denen Tevrat ve İncil kitapları vardır; fakat maâlesef, bu İlâhî kitaplar, zamanla kilise adamları tarafından tahrif edilmiş ve bugünkü durumlarına sokulmuşlardır. Bu bakımdan, Kitâb-ı Mukaddes'in sıhhat derecesi çok zayıftır.

Bu hususta eski dinlerden olan Zerdüştiliğin “Avesta”larından veya Hindistan'daki “Veda”-

lardan da istifade etmek mümkün değildir.

Böylece, İslâm öncesi peygamberler târihi —ki, biz bu devreyi de İslâm Târihinin içinde mütalâa ediyoruz— için tek muteber kaynak Kur'ân-ı Kerim'dir.

Kur'ân-ı Kerim, sâdece peygamberler târihi değil, bâzı kavimlerin harplerinden de bahsetmiştir. İran - Bizans harbi buna bir misâldir:

“Elif, lâm, mim. Rum(lar) mağlûp oldu, yakın bir yerde. Halbuki onlar bu yenilmelerinin ardından gâlip olacaklar, birkaç yıl içinde. Önünde de, sonunda da emir Allâh'ındır. O gün mü'minler ferahlanacak.”¹⁷

İşte İslâm Târihinin bu vasfından ötürüdür ki, ekser İslâm târihçileri ve bilhassa siyer kitabı yazarlar, kitaplarının birinci ciltlerinin büyük bir bölümünü, İslâm öncesi târihe ayırmışlardır.

İslâm Târihi üzerinde araştırma yapacak olanlar için, ilk kaynak Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim'i okumadan, Kur'ân-ı Kerim târihini incelemeyen; Rasûlullah (s.a.s.)'in çeşitli olaylara karşı olan tutumunu, bâzı konularda hüküm koymasını, emir ve nehiyelerinin inceliğini, mânâsını anlamak imkânsızdır. Zîrâ Hz. Peygamber'in hareketi ve kanun va'zı tamâmen vahye, yâni Kur'ân-ı Kerim'e dayanır. Rasûlullah (s.a.s.) herhangi bir mevzuda karar veremeyince veya kararında yanıldıysa, Cenâb-ı Hak tarafından ikaz buyurulmuştur. Şu halde İslâmiyetin ve dolayısıyla İslâm Târihinin, Kur'ân-ı Kerim bilinmeden, okunmadan tadrîsi, öğrenimi imkânsızdır.

(Devamı var)

(15) Kur'ân-ı Kerim, Bakara sûresi: 30.

(16) Kur'ân-ı Kerim, Ârâf sûresi: 172.

(17) Kur'ân-ı Kerim, er-Rûm; 1-4.